

## POPULIZAM I DEMOKRACIJA

Veselinović, Velimir, ur. (2021) *Populistički duhovi vremena i izazovi demokraciji: studije o populizmima*, Zagreb: Despot Infinitus, 578 str.

Populizam je već skoro deset godina jedan od fenomena koji se nalazi u centru pažnje političkih i društvenih znanosti, ali u hrvatskoj znanstvenoj zajednici dosad se nije mnogo autora posvetilo proučavanju populizma, iznimka su politolozi Marijana Grbeša i Berto Šalaj, autori zasad jedine studije o populizmu u Hrvatskoj *Dobar, loš ili zao? Populizam u Hrvatskoj* (2018). Urednička knjiga *Populistički duhovi vremena i izazovi demokraciji: studije o populizmima* popunjava tu ogromnu prazninu. Knjiga sadrži dvadeset radova koji su podijeljeni u četiri poglavlja: „Teorijska dimenzija populizma“, „Populizam u Europi i svijetu“, „Populizam u regiji“ i „Populizam u Hrvatskoj“.

U uvodu („Riječ urednika iliti o populizmu“) urednik Velimir Veselinović upoznaje čitatelja s osnovnim odrednicama, povijesti, promišljanima i razlozima današnje popularnosti populizama, fenomena koji su inherentni demokracijama i koji dijele društva na „narod i elite“ neovisno o tome jesu li shvaćeni kao „meka“ ideologija ili komunikacijski/politički stil, te se pritom oslanja na politologe kao što su Cas Mudde, Colin Crouch, Chantal Mouffe i dr. Ukratko spominje i mjesto populizma u hrvatskoj politologiji.

Prvo poglavlje, „Teorijska dimenzija populizma“, sastoji se od četiri rada. „Populizam, nacionalizam, nacional-populizam: pojmovna skretanja i teorijske krivotvorine“ Tomislava Sunića kraći je teorijski rad s dvije glavne teze. Prva teza je da je populizam imao brojna značenja, a danas prvenstveno služi „polemičkoj i kriminalizirajućoj naravni“ odnosno

demonizaciji političkih protivnika prije svega od strane zagovaratelja i branitelja liberalno-demokratskog poretka naprema, kako ih on naziva, „nacional-populistima“. Druga teza je o potrebi zblizavanja i transformacije europskih nacional-populista, koji su dosad svoje nacionalizme gradili na sukobima s bližnjim, tj. susjednim, „Drugim“. Maroje Višić u radu „Requiem za Ljevicu. Perspektive lijevog populizma“ analizira uzroke i putanje krize Ljevice, posebice neuspjeh trećeg puta, a populizam vidi kao potencijalno rješenje za mobilizaciju birača na ljevici, čiji uspjeh ipak ovisi prvenstveno o transformaciji koju još nije prošla. Da je bez rekonceptualizacije uobičajenog poimanja religije u politološkoj metodologiji nemoguće razumjeti utjecaj religijskog na političko, pa tako i odnos religije i populizma, tvrdi Vedran Obućina u radu „Političko-vjerski populizam i odgovori na njega iz politološko-teološke perspektive“. Na primjerima pravoslavnih nacionalnih crkava, crkava u postkomunističkim zemljama, a posebno u Bosni i Hercegovini, Obućina rekonstruira kako religija može biti maliciozno sredstvo populističkih politika, ali i potencijalan konstruktivni čimbenik izgradnje mira i povjerenja između zajednica. Koju će ulogu religija imati, prvenstveno ovisi o kleru i vjerskim institucijama. Osnovna je teza Tomislava Karduma u radu „Liberalizam i populizam od Francuske revolucije do danas“ da se zbog promjene u odnosu moći današnje korištenje populizma na političkim polovima obrnulo u odnosu na povijesno korištenje. Prije su naime elite bile konzervativne i antidemokratske, a liberalizam

i ljevica su pomoću populizma rušili poredak, dok danas liberalno-ljevi „demokrati“ čuvaju *status quo* od desnih populista koji, prema Kardumu, zastupaju poziciju koja zagovara više demokracije.

Drugo poglavlje, „Populizmi u Europi i svijetu“, također se sastoji od četiri rada. U radu „Desničarska radikalizacija Finske seljačke stranke: '(Pravi) Finci'“ sociolog Jovo Bakić analizira porast populizma u Finskoj, kojeg stavlja u uzročno-posljedičnu vezu s krizom kapitalizma i predstavničke demokracije. Populizam u američkom kontekstu analizira Ivan Roško u radu „Lažni nasljednik? Populizam u kampanjama za izbor američkoga predsjednika: Ronald Reagan (1980.) i Donald Trump (2016.)“. Nasuprot brojnim usporedbama, analizirajući nastupe u predizbornim kampanjama i koristeći teoriju populizma Jan-Wenera Müllera, Roško pokazuje da Ronald Reagan, unatoč nekim elementima, nije populist, dok Donald Trump zbog svojih snažnih antipluralističkih poruka jest i kao takav predstavlja ozbiljnu opasnost za američku liberalnu demokraciju. U radu „Povijesno-politički uvjeti nastanka populizma: trostruke studije slučaja Francuske, Turske i Kanade“ Ines Ora Mandalinić zaključuje da se populizam Marine Le Pen i Recepta Tayyipa Erdogana uvelike razlikuje od „krnjeg“ populizma Justina Trudeaua, koji zbog kanadske multikulturalnosti ne targetira „opasne druge“ i ne čini moralnu distinkciju između „naroda i korumpiranih elita“. Lea Štranjgar u radu „Populizam kao posljedica gospodarske krize: komparativna analiza Češke, Mađarske, Poljske i Slovačke“ tvrdi da unatoč uobičajenoj percepciji nema korelacije između globalne gospodarske krize krajem 2000-ih i pojave populizma u srednjoj Europi. U analiziranim zemljama populizam je prije svega produkt još nedovršenog procesa konsolidacije liberalne demokracije, tj. zbog slabosti novih institucija

građani gube povjerenje u njih i otvaraju vrata populističkim akterima.

Treće poglavlje, „Populizmi u regiji“, sastoji se od tri rada. Zoran Lutovac u radu „Populizam u Srbiji“ mapira pojave populizma kao meke ideologije od 1990-ih do 2020. godine. Lutovac smatra da za razliku od razvijenih liberalnih demokracija populizam u nedovršenim demokracijama kao što je Srbija ne može igrati korektivnu, demokratsku ulogu, već postaje ozbiljna prepreka konsolidiranju liberalno-demokratskih elemenata. U Srbiji je to ozbiljan problem jer je populizam postao dominantna politička pojava koja ograničava institucije i suzbija kritičku misao, pluralizam i slobodu medija. U radu „Ethno-nationalist populism in Slovenia: paving the post-democratic condition“ Mojca Pajnik i Iztok Šori metodom analize interpretacijskih okvira analiziraju (prije svega antiimigrantski) populizam u raspravama u slovenskom parlamentu od 2015. do 2017. i zaključuju da je populizam pomiješan s etnonacionalizmom bio snažna kombinacija za dodvoravanje biračima nekoliko stranaka još od 1990-ih, dok analiza suvremenih parlamentarnih diskusija otkriva da je populizam u Sloveniji prvenstveno kroz antiimigrantsku retoriku prisutan ne samo u nacionalno-konzervativnim strankama, nego i u strankama liberalnog centra. Elvis Fejzić u radu „Populizam i nacionalizam u postdejtonskoj Bosni i Hercegovini: desnica, ljevica i zloupotrebe volje naroda“ tvrdi da je etnonacionalni populizam, koji je rezultat političke dominacije konstitutivnih etničkih skupina, dominantna politička praksa i ljevice i desnice u BiH, što guši normalno funkcioniranje političke dimenzije života u BiH uopće.

Posljednje, četvrto poglavlje, „Populizmi u Hrvatskoj“, sastoji se od devet radova od kojih većina analizira povijesne manifestacije populizma u Hrvatskoj, a ostali se bave suvremenim populizmom. Mislav Miholek u

radu „Nacionalizam i populizam u političkoj misli Ante Starčevića i Eugena Kvaternika. Bog i Hrvati! Jesu li pravašima Hrvati izabrani narod?“ analizira Starčevićeve i Kvaternikove istupe i zaključuje da su obojica populisti kao „baštinici Francuske revolucije“, a Kvaternik je i religijski populist. Obojica su nacionalisti u neetničkom smislu i nastupaju nasuprot tadašnjem katoličkom jugoslavenstvu. Domagoj Sremić u radu „Populistička retorika braće Antuna i Stjepana Radića“ tvrdi da su Antun i Stjepan Radić koristili populizam kao političku retoriku i taktiku kojom su uspješno mobilizirali svoje biračko tijelo, uglavnom iz ruralnih dijelova Hrvatske. U radu „Narod i njegov vođa: Ustaštvo i populizam“ Mario Jareb tvrdi da je ustaški pokret s vremenom, a posebno nakon što je preuzeo vlast, postajao sve više populistički. Karakterizirali su ga populistički elementi kao što su mesijanizam i čvrsta podjela na „čisti narod“ (etničke Hrvate) i „korumpirane elite“ (prije svega Židove i pripadnike prijeratnog vodstva HSS-a). Populizmom u Drugom svjetskom ratu bavi se i rad Matka Globačnika „Geneza koncepta narodne demokracije u marksističko-lenjinističkoj ideologiji Komunističke partije Jugoslavije (siječanj 1944. – svibanj 1945.)“. Globačnik piše o upotrebi koncepta „narodne demokracije“ kao mobilizacijskog populističkog elementa u ideologiji jugoslavenskog komunističkog pokreta, koji je trebao legitimizirati socijalističku revoluciju u Jugoslaviji koju je provodila Komunistička partija Jugoslavije. Populizam 1990-ih problematiziraju radovi „Velike ideje, mali narod i populizam: Franjo Tuđman i samoodređenje naroda“ Alberta Binga i „Desni radikalizam i nacionalni populizam Hrvatske stranke prava (1990. – 2015.)“ Velimira Veselinovića. Bing tvrdi da je preokupacija Franje Tuđmana nacionalnim pitanjem i pitanjem samoodređenja dobivala populističke, antiliberalne primjese zbog srastanja u kontekstu

nedemokratskih režima 20. stoljeća. Veselinović pak uvjerljivo dokazuje kako je Hrvatska stranka prava arhetipski primjer radikalno desne populističke stranke u čijem su narativu Srbi (srpska politika) u ulozi „opasnog Drugog“. Posljednja tri rada bave se populizmom u suvremenom političkom životu u Hrvatskoj. U radu „Populizam: komunikacijski stil ili ideologija? Analiza političkog djelovanja i izbornih kampanja Milana Bandića i Željka Keruma“ Marija Matić na temelju analize sadržaja zaključuje da su oba političara populisti, kod Keruma je populizam podjednako prisutan kao tanka ideologija i politički stil, a kod Bandića se uglavnom radilo o stilu. Analizirajući politike i profil birača Živog zida prema istraživanjima javnog mijenja, Dino Knežević u radu „Analiza Živog zida kao populističke stranke i njegovih birača“ zaključuje da je Živi zid u smislu tanke ideologije populistička stranka, ali, paradoksalno, njegova biračka baza nije populistički orijentirana i najčešće se poistovjećuje s liberalizmom, demokracijom i socijaldemokracijom, a stavovi im često nisu u skladu s politikama koje Živi zid iznosi u svojim programima. U posljednjem radu, „Korištenje društvenih medija i uspon populizma među mladima“, Andrea Gजाja prikazuje rezultate *online* istraživanja u kojem su sudjelovali studenti diplomatskih studija medija i novinarstva na sveučilištima u Zagrebu i Dubrovniku. Istraživanje je između ostalog pokazalo da su studenti komunikacija u iznenađujuće visokom postotku nezainteresirani za ulogu populističkih političara u Hrvatskoj.

Na kraju valja primijetiti da su gotovo svi autori istaknuli poteškoće prilikom definiranja fenomena populizma. Generalizirajući, možemo reći da ga uglavnom negativno shvaćaju oni koji polaze od toga da je populizam tanka ideologija (često se pozivaju na teorije Casa Muddea), dok ga oni koji ga shvaćaju kao politički ili retorički stil vide ambivalentnije.

Kompleksnost i višestrukost koncipiranja populizma kao društvenog fenomena podcrtava potrebu za multiperspektivnim pristupom, kojeg je ova knjiga odličan primjer. Knjiga *Populistički duhovi vremena i izazovi demokraciji*

vrijedan je doprinos hrvatskoj (ali i šire) politologiji, sociologiji i historiografiji, posebno uzmemo li u obzir da upravo populizam mnogi vide kao ključni fenomen za razumijevanje demokracija u 21. stoljeću.

*Ivan Roško*